

Šeimos kalbėjimosi apie sukrečiančius Antrojo pasaulinio karo ir pokario metų įvykius ypatybės. Pradiniai tyrimo duomenys

Eglė MAŽULYTĖ^{a,1}, Tomas RAKOVAS^a

^aVilniaus universitetas

Santrauka. Per daugiau nei 50 Lietuvos okupacijos metų nuo okupantų vykdytų politinių represijų nukentėjo per 400 tūkst. žmonių. Šie sukrečiantys išgyvenimai paveikė ir jų šeimos narius. **Tyrimo tikslas.** Remiantis išankstiniais vykdomo tyrimo duomenimis, siekiama atskleisti šeimų kalbėjimosi apie sukrečiančius istorinius įvykius ypatybes ir jų tarpusavio sąsajas. **Metodika.** Pradiniame tyrimo etape dalyvavo 300 Lietuvos gyventojų (110 vyrų, 190 moterų). Tyrimo dalyvių buvo klausiama apie jų šeimos narių sovietinių politinių represijų patirtis ir ar bei kaip šeimose apie tai buvo kalbama. **Rezultatai.** Nukentėjusiųjų šeimoms, palyginti su kitomis grupėmis, yra būdingiau pasakoti apie sukrečiančius istorinius įvykius. Jų pasakojimuose taip pat yra vartojama daugiau simbolių ar humoro ir reiškiami daugiau stiprybės bei pasididžiavimo. Aptiktos sąsajos tarp skirtingų pasakojimo būdų ir nevilties, bejėgiškumo ir stiprybės, pasididžiavimo. **Išvados.** Skirtingos politinių represijų patirties šeimos pasižymi skirtingu polinkiu pasakoti apie sukrečiančius istorinius įvykius ir naudoja skirtingus pasakojimo būdus. Naudojamų pasakojimo būdų sąsajos leidžia prognozuoti nevilties ir stiprybės raišką šeimų pasakojimuose.

Pagrindiniai žodžiai. Sovietų politinės represijos, šeimos komunikacija, sukrečiantys istoriniai įvykiai.

Įvadas

Per daugiau nei 50 metų trukusią Lietuvos okupaciją dėl politinių priežasčių buvo ištremta, įkalinta ar nužudyta beveik 400 000 žmonių (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2014). Lietuvos gyventojų patirtas traumavimas išsiskiria savo ilgalaikiškumu – net pasibaigus masinėms represijoms, sovietų okupacijos laikotarpiu visuomenėje vyravo baimė, nepasitikėjimas, įtarumas, nukentėję asmenys negalėjo atvirai pasakoti, kad yra nukentėję, nesulaukdavo psichologinės pagalbos (Gailienė, 2008). Ankstesni Lietuvoje vykdyti tyrimai atskleidė, kad nukentėjusiems nuo politinių represijų asmenims dažniau būdingi potrauminio streso simptomai – košmarai, prisiminimų blyksniai, emocinė įtampa (Kazlauskas ir Gailienė, 2005). Ilgalaikis totalitarinės sistemos poveikis Lietuvos gyventojų psichologinei savijautai visuomenėje yra jaučiamas, tačiau kol kas nėra išsamiai išanalizuotas. Sovietinių represijų psichologinių padarinių tyrimų pasaulyje vis dar yra labai mažai.

Daugelis tyrėjų sutaria, kad neišspręstos trauminės patirtys gali būti perduodamos iš kartos į kartą ir daryti poveikį vėlesnių kartų atstovų gyvenimui ir savijautai (Weingarten, 2004; Giladi & Bell, 2012; Vaskelienė, 2012). Vis dėlto traumos poveikis jaunesnėms kartoms, tiesiogiai nepatyrusioms traumuojančių įvykių, nėra visiškai aiškus. Komunikacija šeimose daugelio tyrėjų įvardijama kaip vienas svarbiausių mechanizmų, kuriuo reiškiasi traumos poveikis jaunesnėms kartoms (Giladi & Bell, 2012; Weingarten, 2004; Kiser, Baumgardner, & Dorado, 2010). Šeimose pasitelkiama daugybė nesąmoningų ir sudėtingų bendravimo mechanizmų, kuriais trauminiai potyriai gali būti perduodami artimiesiems. Anot daugelio autorių, tyla yra pagrindinis šeimos mechanizmas, kuriuo trauminiai išgyvenimai yra perteikiami kitiems šeimos nariams (Weingarten, 2004; Giladi & Bell, 2012; Vaskelienė, 2012). Van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg ir Sagi-Schwartz (2003) taip pat nurodo, kad, siekdami apsaugoti savo vaikus, nukentėjusieji yra linkę atriboti savo trauminę praeitį nuo dabarties šeimos gyvenimo, šitai sukurdami „tylos sąmokslą“, kuris netiesiogiai traumuoja jų atžalas. Dėl šio ypatumo šeimoje gali sutrikti tarpusavio santykiai ir kilti emocinė įtampa (Brown, 1998; Wiseman et al., 2002). Kai tėvai nepaaiškina savo nuotaikų pokyčių, liūdesio ir gedulo reakcijų, trauminis patyrimas gali būti perduodamas per netiesioginę komunikaciją (Starman, 2006, cituojama pagal Vaskelienė, Kazlauskas, Gailienė ir Domanskaitė-Gota, 2011). Kita vertus, tyrimai atskleidžia, kad ir pernelyg dažnas bei įkyrus kalbėjimas, ypač kai atsiminimai yra gąsdinantys ir kupini nuoskaudos, gali daryti neigiamą poveikį. Kartais sutrikusi komunikacija traumų tema šeimoje gali paskatinti perdėti globėjišką antrosios kartos santykį su tėvais ir sukelti sunkumų išreikšti savo pačių norus bei jausmus (Brown, 1998).

Vaskelienės (2012) studija, atlikta Vilniaus universitete, buvo vienas pirmųjų bandymų Lietuvoje išsamiau paanalizuoti, kaip patyrusieji ilgalaikį politinį traumavimą apie tai kalbėjo savo šeimose, kokį poveikį pasakojimai apie trauminę patirtį darė nukentėjusiųjų vaikų savijautai. Kokybinis tyrimas giliau apžvelgė kalbėjimosi apie trauminę patirtis šeimose stilius ir temas bei jų poveikį antrosios kartos atstovų nuostatoms. Asmenys, patyrę tremtį,

¹ Kontaktinis asmuo: Eglė Mažulytė, Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, LT-01513, Vilnius, Lietuva. El. paštas: egle.mazulyte@jfsf.vu.lt.

įkalinimus ar kitaip represuoti dėl politinių motyvų, antrajai kartai savo patirtį perdavė dalydamiesi atsiminimais, pamokymais, palyginimais. Vienose nukentėjusiųjų šeimose apie traumines patirtis buvo kalbama daug ir atvirai. Kai kuriais atvejais tėvai daug ir smulkiai pasakoja, prisimena savo išgyvenimus, kai kuriais – pats tyrimo dalyvis domisi, klausinėja tėvų, ieško papildomos informacijos. Kitoms šeimoms buvo būdingas vengimas kalbėtis trauminių išgyvenimų tema, tėvų uždaramas. Autorių (Vaskelienė ir kt., 2011) teigimu, kartais nekalbėti būdinga ir pačiam tyrimo dalyviui nors ir žinodami tėvų represijų istoriją, tyrimo dalyviai nesidomėjo šia tema ir nenorėjo apie tai kalbėti. Toks komunikavimo pobūdis tvirtai susijęs su kitu pokalbių ypatumu – paslaptimi. Tyrimas atskleidė, kad dalis nukentėjusiųjų artimųjų apie tėvų patirtis nežinojo. Paslapties motyvas aiškinamas dvejopai: viena vertus, vengimas pasakoti apie trauminius išgyvenimus gali būti vertinamas kaip disociacinė tendencija, siekis atsiriboti nuo sudėtingos patirties ir apsaugoti vaikus nuo sunkių išgyvenimų. Kita vertus, tyrimo autoriai atskleidžia ne tik psichologines, bet ir politines bei socialines tokio vengimo priežastis. Tėvai slėpė informaciją nuo vaikų siekdami apsaugoti juos nuo neigiamo poveikio, susijusio su neigiamu tėvų statusu tuometinėje sovietinėje Lietuvoje. Kartais vaikai žinojo apie tėvų išgyventus sunkumus, tačiau apie tai nebūdavo kalbama viešai. Tyrimo autoriai pokalbių represijų tema poveikį vertina nevienodai: kai kuriems tyrimo dalyviams jie keldavo neigiamus jausmus, pyktį, baimę, kitiems darė teigiamą įtaką – formavo pasaulėžiūrą, patriotiškumą, skatino didžiuotis tėvais.

Remiantis pirmosiomis Lietuvoje atliktomis traumos poveikio tarp kartų studijomis, šiame tyrime siekiama toliau vertinti komunikacijos nukentėjusių asmenų šeimose ypatybes ir jų tarpusavio sąsajas.

1. Metodika

1.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 300 Lietuvos gyventojų nuo 18 iki 73 m. amžiaus ($M = 45,24$; $SD = 18,62$). Iš jų 190 (63 %) moterų ir 110 (37 %) vyrų. Siekiant atspindėti Lietuvos gyventojų populiaciją, dalyvauti tyrime buvo kviečiami įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmonės iš skirtingų vietovių: tyrime dalyvavo 25,8 % kaimo ir 74,2 % miesto gyventojų; 41,4 % tyrimo dalyvių turėjo aukštąjį, 17,2 % – aukštesnįjį ar specialųjį vidurinį, 26,9 % – vidurinį ir 14,5 % – pradinį ar pagrindinį išsilavinimą.

1.2. Tyrimo priemonės

Siekiant įvertinti tyrimo dalyvių šeimų politinių represijų istorinę patirtį, dalyvių buvo prašoma nurodyti, ar jie patys, ar kas nors iš artimiausių jų šeimos narių (jų tėvai, seneliai) yra buvę tremtiniai, politiniai kaliniai, kitaip nukentėję nuo sovietų vykdytų politinių represijų, dalyvavę pokario rezistencijos veikloje ar pasipriešinimo sovietinei sistemai veikloje (aktyvioje disidentinėje veikloje, Sąjūdžio veikloje). Dalyvių buvo prašoma įvertinti savo ir savo tėvų bei senelių patirtis, pažymint atsakymus „Taip / Ne / Nežinau“.

Klausimai apie šeimos bendravimo ypatybes. Pirmuoju klausimu tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti, ar jų šeimose tėvai arba seneliai pasakodavo apie savo pačių ar kitų žmonių išgyventas sukrečiančias patirtis Antrojo pasaulinio karo bei pokario metais. Atsakiusiųjų teigiamai antruoju klausimu prašoma įvertinti, kaip jų šeimoje buvo pasakojama apie šiuos įvykius. Pagal skalę nuo 0 iki 5, kur 0 reiškia beveik niekada, 5 – beveik visada, buvo prašoma įvertinti šeimos pasakojimo ypatybes įvertinant 8 teiginius: 1) vengdavo apie tai kalbėti (toliau minima kaip *vengimas*); 2) pasakodavo santūriai, be emocijų (toliau – *emocinis santūrumas*); 3) pasakodavo gąsdinančiai, bauginavo (toliau – *bauginimas*); 4) susigraudindavo, išreikšdavo didelį liūdesį (*liūdesys*); 5) išreikšdavo daug pykčio (*pyktis*); 6) pasakodavo vartodami simbolius ar juokaudavo (*simbolių vartojimas ar humoras*); 7) pasakojant būdavo jaučiama neviltis, bejėgiškumas (*neviltis, bejėgiškumas*); 8) pasakojant jausdavosi stiprybė, pasididžiavimas (*stiprybė, pasididžiavimas*).

1.3. Tyrimo eiga

Tyrimo dalyvių apklausos vyko 2013 m. spalį–2014 m. kovą, jas atliko tyrėjai, specialiai apmokyti atlikti tyrimo procedūrą. Dalyvaujant tyrėjui, vienu metu apklausos anketas pildė iki penkių žmonių, taip užtikrinant tinkamą dėmesį kiekvienam tyrimo dalyviui. Visi dalyviai buvo informuoti apie tyrimo tikslus ir išreiškė informuotą sutikimą dalyvauti tyrime.

Pirminiame duomenų analizės etape pagal tyrimo dalyvių atsakymus į klausimą apie šeimos politinių represijų patirtis buvo išskirtos trys tyrimo dalyvių grupės: a) nukentėjusių šeimų atstovais laikomi asmenys, kurie nurodė, kad jie patys arba jų šeimos nariai (tėvai ar seneliai) yra tremtiniai, buvo įkalinti dėl politinių priežasčių, dalyvavo pokario rezistencijos judėjime, aktyvioje disidentinėje veikloje ar kitaip nukentėjo nuo sovietų Lietuvoje vykdytų politinių represijų ($n = 146$); b) nenukentėjusių šeimų atstovais laikomi asmenys, kurie nurodė, kad nei jie patys, nei jų šeimos nariai (nei tėvai, nei seneliai) nėra turėję tokių patirčių ($n = 97$); c) nežinančiais buvo pavadinti tyrimo dalyviai, kurie nurodė, kad nežinojo nei apie savo tėvų, nei apie senelių pirmiau išvardytas politinių represijų patirtis ($n = 50$).

Surinkti duomenys buvo analizuojami naudojantis kompiuteriniu statistinės analizės ir duomenų tvarkymo programų paketu SPSS 17.0. Vertinant polinkio pasakoti apie sukrečiančius karo ir pokario įvykius šeimose

pasiskirstymą skirtingose šeimos patirties grupėse buvo taikomas chi kvadrato kriterijus apie požymių nepriklausomumą. Lyginant skirtingų grupių šeimos pasakojimo ypatybes, dėl kintamųjų skirstinių ir normaliojo duomenų pasiskirstymo neatitikimo įverčių vidurkių rangams palyginti buvo taikomas neparаметrinis Kruskalo ir Walliso testas. Siekiant įvertinti ryšį tarp skirtingų šeimos pasakojimo apie sukrečiančius įvykius ypatybių, buvo skaičiuojami Pearsono koreliacijos koeficientai tarp kintamųjų, atlikta daugialypės regresijos analizė. Statistinėms tyrimo hipotezėms patikrinti pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

2. Rezultatai

Tyrimo rezultatai parodė, kad skirtingos patirties šeimų polinkis pasakoti apie savo pačių ar kitų išgyventus sukrečiančius įvykius Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais skiriasi, $\chi^2(2) = 29,70 = 0,000$. Daugiausia apie tai buvo linkusios pasakoti nukentėjusios ar dalyvavusios pasipriešiniame šeimos (88 %), kiek mažiau – nenukentėjusios ir nedalyvavusios pasipriešiniame šeimos (61 %), mažiausiai – tos, kuriose apie šeimos narių represijų patirtis nėra žinoma (58 %).

Toliau buvo siekiama detaliau įvertinti, ar skiriasi šeimų, turinčių nevienodą politinių represijų patirtį, pasakojimo apie sukrečiančius įvykius Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais būdai. Statistinė jų analizė atskleidė, kad skirtingą politinių represijų ar dalyvavimo pasipriešiniame patirtį turinčios šeimos bendraudamos naudoja panašius pasakojimo būdus – daugumos pasakojimo ypatybių statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo rasta. Statistiškai reikšmingai išsiskyrė simbolių ar humoro vartojimas – jo dažniau pasitaikydavo nukentėjusių šeimų pasakojimuose, palyginti su kitomis tyrimo dalyvių grupėmis (žr. 1 lentelė). Nukentėjusios ar pasipriešiniame dalyvavusios šeimos savo pasakojimuose taip pat statistiškai reikšmingai daugiau išreikšdavo stiprybės ir pasididžiavimo, o mažiausiai to buvo juntama nenukentėjusių šeimų pokalbiuose (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. Skirtingos politinių represijų ar dalyvavimo pasipriešiniame sovietinei sistemai veikloje patirties šeimų pasakojimo būdų apie sukrečiančius Antrojo pasaulinio karo ir pokario metų įvykius palyginimas

	Nenukentėjo ir nedalyvavo pasipriešiniame (n = 97)		Nukentėjo ar dalyvavo pasipriešiniame (n = 146)		Nežino (n = 50)		χ^2	df	p
	M	SD	M	SD	M	SD			
Vengimas	1,84	1,62	1,40	1,56	1,89	1,60	5,16	2	0,076
Emocinis santūrumas	2,27	1,63	2,35	1,73	2,81	1,59	2,11	2	0,349
Bauginimas	1,20	1,66	1,41	1,62	0,96	1,29	1,82	2	0,402
Liūdesys	2,53	1,77	2,80	1,64	2,43	1,67	1,72	2	0,423
Pyktis	2,07	1,84	1,65	1,58	1,61	1,32	1,70	2	0,427
Simbolių vartojimas, humoras	1,16	1,52	1,74	1,66	1,11	1,29	6,93	2	0,031*
Nevirtis, bejėgiškumas	1,96	1,90	1,80	1,58	2,34	1,42	3,14	2	0,208
Stiprybė, pasididžiavimas	1,54	1,62	2,63	1,68	1,83	1,71	17,03	2	0,000*

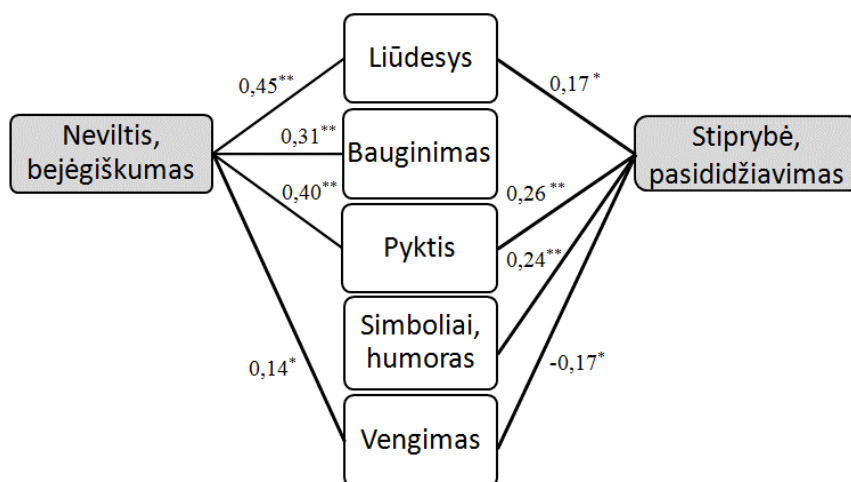
Pastaba. M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, χ^2 – Kruskalo ir Walliso testo įvertis, df – laisvės laipsniai, p – statistinis reikšmingumas, * – statistiškai reikšmingas skirtumas.

Siekiant geriau suprasti pasakojimo būdų ypatybes, buvo įvertinti jų tarpusavio ryšiai. Gauti statistiškai reikšmingi teigiami ryšiai tarp nevirties, bejėgiškumo jausmo šeimų pasakojimuose ir liūdesio, bauginimo, pykčio bei vengimo pasakoti (žr. 1 pav.). Taip pat pastebėtos reikšmingos teigiamos sąsajos tarp stiprybės, pasididžiavimo reiškimo ir liūdesio, pykčio, simbolių ar humoro vartojimo ir neigiama sąsaja su vengimu pasakoti apie sukrečiančius Antrojo pasaulinio karo ir pokario metų įvykius (žr. pav.). Norint geriau suprasti šių pasakojimo ypatybių tarpusavio sąveiką, pasitelkus daugialypę tiesinę regresijos analizę buvo suformuoti du daugialypės regresijos modeliai, kuriems buvo pasirinkti nevirties, bejėgiškumo bei stiprybės ir pasididžiavimo kintamieji, nes šios dvi pasakojimo ypatybės išreiškia esmines nuostatas patirtų traumuojančių įvykių atžvilgiu.

Pirmojo modelio atveju buvo siekiama atskleisti keturių pasakojimo ypatybių – vengimo, bauginimo, liūdesio ir pykčio – poveikį nevirties ir bejėgiškumo lygiui pasakojimuose. Regresinės analizės rezultatai atskleidė, kad šie keturi kintamieji drauge paaiškina 29 % nevirties ir bejėgiškumo įverčių sklaidos, $R^2 = 0,29$; $F(4; 202) = 20,47$; $p = 0,000$. Labiausiai nevirties (bejėgiškumo) įverčius veikia liūdesys ($\beta = 0,32$, $p = 0,000$) ir pyktis ($\beta = 0,24$, $p = 0,000$). Vengimo ($\beta = 0,09$, $p = 0,126$) ir bauginimo ($\beta = 0,12$, $p = 0,077$) poveikis, remiantis šiuo modeliu, yra silpnesnis ir nėra reikšmingas prognozuojant nevirties (bejėgiškumo) reikšmes.

Antrasis regresijos modelis buvo suformuotas, norint paaiškinti skirtingų pasakojimo ypatybių įtaką stiprybės ir pasididžiavimo lygiui pasakojimuose. Rezultatai parodė, kad vengimo, liūdesio, pykčio ir simbolių vartojimo (humoro) kintamieji drauge paaiškina 16 % stiprybės ir pasididžiavimo įverčių sklaidos, $R^2 = 0,16$; $F(4; 205) = 9,38$; $p = 0,000$. Labiausiai stiprybės ir pasididžiavimo jausmą pasakojimuose veikia simbolių vartojimas ar humoras ($\beta = 0,23$, $p = 0,000$) ir pyktis ($\beta = 0,221$, $p = 0,003$), šie kintamieji pasižymi didžiausiais teigiamais parametrais ir yra reikšmingi veiksniai, prognozuojantys stiprybę ir pasididžiavimą. Svarbu pažymėti, kad vengimas taip pat daro

reikšmingą įtaką stiprybės ir pasididžiavimo įverčių sklaidai ($\beta = -0,17, p = 0,008$), tačiau šis poveikis yra neigiamas (atvirkštinis), tai reiškia, kad kai vengimo įverčiai didesni, stiprybės ir pasididžiavimo balai mažesni. Vadovaujantis šio modelio duomenimis, liūdesio poveikis ($\beta = 0,13, p = 0,071$) yra silpnas ir nėra statistiškai reikšmingas prognozuojant stiprybę ir pasididžiavimą.

1 pav. Pearsono koreliacijos koeficientai, nusakantys pasakojimo būdų apie sukrečiančius Antrojo pasaulinio karo ir pokario metų įvykius tarpusavio sąsajas ($N = 300$). Pastaba. * koreliacija reikšminga, kai $p < 0,05$; ** koreliacija reikšminga, kai $p < 0,01$

3. Rezultatų aptarimas

Šiuo tyrimu buvo siekiama geriau suprasti šeimos kalbėjimosi apie sukrečiančius Antrojo pasaulinio karo ir pokario metų įvykius Lietuvoje ypatybes. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog mažiausiai apie karo ir pokario įvykius buvo pasakojama šeimose, kurių nariai nurodė, kad nežino apie savo artimųjų politinių represijų patyrimą. Šie duomenys atrodo akivaizdūs – tyrimo dalyviai nežinojo apie savo artimųjų politinių represijų patirtis, kai šeimose nebuvo kalbama šia tema. Tačiau gali būti, kad dalis šeimų atstovų yra nukentėję nuo politinių represijų, bet vengė apie tai pasakoti, nenorėdami to prisiminti (Anastasiadis, 2012; Vaskelienė ir kt., 2011) ar siekdami apsaugoti savo artimuosius nuo neigiamų emocinių išgyvenimų (Vaskelienė, 2012; van Ijzendoorn et al., 2003) arba nuo neigiamo socialinio poveikio, galimos diskriminacijos ar papildomo traumavimo dėl tėvų statuso, ypač sovietmečiu (Vaskelienė, 2012). Lietuvių autorių duomenimis, socialiniai sovietmečio aplinkos veiksniai turi ypatingą reikšmę Lietuvos gyventojų, patyrusių politines represijas, polinkiui kalbėti apie tai (Vaskelienė ir kt., 2011; Kazlauskas ir Gailienė, 2005; Gailienė, 2008). Siekiant detaliau įvertinti nežinančiųjų grupės šeimų patyrimus ir jų sąsajas su šeimos komunikacija, reikėtų atlikti tolesnius tyrimus.

Daugiausia apie skaudžius istorinius įvykius pasakojama šeimose, kurių nariai nukentėjo nuo politinių represijų ar dalyvavo pasipriešinimo sovietinei sistemai veikloje. Galima manyti, kad dėl didesnio polinkio pasakoti apie sukrečiančius įvykius nukentėjusiųjų šeimose, šie pasakojimai daro didesnę poveikį tokių žmonių artimiesiems. Viena vertus, artimųjų pasakojimai apie sunkius išgyvenimus gali daryti teigiamą poveikį asmenims, tiesiogiai nepatyrusiems minimų traumuojančių įvykių. Anot Giladi ir Bell (2012), atvira verbalinė komunikacija nukentėjusiųjų šeimose yra susijusi su žemesniu antrinio traumavimo lygiu ir geresne artimųjų psichologine savijauta. Atviri pasakojimai gali reikšti mažesnę trauminių prisiminimų vengimą, žymėti geresnę traumos įveiką (Anastasiadis, 2012). Daugiau pasakojimų šeimose taip pat gali reikšti mažiau tylos, siejamos su emocine įtampa, sutrikusiais santykiais ir antriniu traumavimu (Vaskelienė ir kt., 2011; van Ijzendoorn et al., 2003; Anastasiadis, 2012; Weingarten, 2004). Kita vertus, anot tyrėjų, dažni pokalbiai apie sukrečiančius įvykius gali būti žalingi, ypač jei jie yra bauginantys ir kupini nuoskaudos (Vaskelienė, 2012). Pernelyg artimas bendravimas gali skatinti viktimizaciją ir per didelį tapatinimąsi su artimųjų patirtomis skriaudomis (Kiser et al., 2010). Anot Kiser ir bendraautorių (2010), emociškai perkrauti, patologizuojantys pasakojimai gali pakenkti šeimos narių socialiniams santykiams, gebėjimams reguliuoti emocijas ir lūkesčiams dėl ateities. Taigi, norint geriau suprasti šių pasakojimų šeimose poveikį, yra svarbu detaliau įvertinti konkrečias pasakojimo ypatybes, pasakojimuose reiškiamas emocijas ir nuostatas.

Palyginus pasakojimo apie sukrečiančius įvykius ypatybes trijose šeimos politinių represijų patirties grupėse, buvo nustatyta, kad vengimo, bauginimo, emocinio santūrumo, liūdesio, pykčio ir nevirties, bejėgiškumo apraiškos pasakojimuose nepriklauso nuo šeimos politinių represijų patirties. Nors kituose traumos poveikio vėlesnėms kartoms tyrimuose minima, kad nukentėjusiesiems yra būdinga vengti pasakoti apie savo patirtis arba emociškai santūriai bendrauti (Giladi & Bell, 2012; Anastasiadis, 2012; Vaskelienė ir kt., 2011), bauginti (Weingarten, 2004) ar reikšti nevirties motyvus (Weingarten, 2004; Vaskelienė, 2012). Vis dėlto, panašiai kaip kitų autorių (Elmwood,

2004) tyrimuose, gauta, jog nukentėjusių nuo politinių represijų ar dalyvavusių pasipriešinimo sovietinei sistemai veikloje šeimų pokalbiuose dažniau buvo vartojami simboliai ar humoras, reiškiami daugiau stiprybės ir pasididžiavimo. Šie motyvai gali žymėti sėkmingą nukentėjusiųjų šeimos narių trauminių išgyvenimų įveiką ir potrauminį augimą (Downes, Harrison, Curran, & Kavanagh, 2013). Anot kitų autorių, pasididžiavimo motyvai nukentėjusiųjų pasakojimuose gali formuoti nukentėjusiųjų artimųjų moralines nuostatas, patriotiškumą (Vaskelienė ir kt., 2011), pozityvesnį aplinkos vertinimą (Yakushko, 2008), didesnę atsparumą, sėkmingesnę įveiką susiduriant su gyvenimo sunkumais (Baker & Gippenreiter, 1998).

Nagrinėjant pasakojimo ypatybių tarpusavio ryšius, buvo siekiama įvertinti, kaip kitos pasakojimo ypatybės yra susijusios su nevirties, bejėgiškumo ir stiprybės, pasididžiavimo lygiu pasakojimuose. Anot autorių, nevirtis gali būti siejama su depresiškumu ir sunkiu traumavimu (Janoff-Bullman, 1992). Taigi, nevirties motyvus pasakojimuose galima vertinti kaip blogesnės psichinės savijautos ir neįveiktos traumos indikatorius. Stiprybė ir pasididžiavimas, kita vertus, byloja apie geresnę traumos įveiką ir potrauminį augimą (Downes et al., 2013). Nors ryšys tarp šių dviejų ypatybių nebuvo nustatytas, abi savybės išreiškia skirtingas psichologines būsenas. Iš visų aštuonių pasakojimo ypatybių su nevirties, bejėgiškumo lygiu pasakojimuose labiausiai susiję vengimas pasakoti, liūdesys, pyktis ir bauginimas. Buvo nustatyta, kad liūdesys ir pyktis yra svarbiausi veiksniai, padedantys paaiškinti nevirtį ir bejėgiškumą šeimos pasakojimuose. Ištyrus pasakojimo ypatybių sąsajas su stiprybės ir pasididžiavimo lygiu, nustatyta, kad stiprybė ir pasididžiavimas yra teigiamai susiję su pykčiu, liūdesiu ir simbolių ar humoro vartojimu, taip pat neigiamai susiję su vengimu. Nustatyta, jog mažesnis vengimas pasakoti apie sukrečiančius įvykius, pasakojimuose reiškiamas pyktis ir simbolių ar humoro vartojimas geriausiai prognozuoja stiprybės, pasididžiavimo lygį. Šie rezultatai taip pat gali būti aiškinami kitų autorių aprašytais teigiamais atviros komunikacijos, laisvos emocijų raiškos šeimose nauda (Giladi & Bell, 2012; Wiseman et al., 2002) ir trauminių išgyvenimų perdirbimu vartojant simbolius (Elmwood, 2004).

Siekiant geriau įvertinti šio tyrimo rezultatų reikšmę, svarbu aptarti keletą svarbiausių jo metodologinių ribotumų. Nukentėjusių šeimų grupė šiame tyrime buvo vertinama labai apibendrintai ir nebuvo atsižvelgta į skirtingą patirtų įvykių pobūdį, intensyvumą ir trukmę, taip pat į nukentėjusių asmenų kiekį vienoje šeimoje. Pradinėje tyrimo dalyvių imtyje buvo neįmanoma atlikti smulkesnių grupių analizės dėl per mažo ar netolygaus grupių dydžio, todėl tolesnis šio tyrimo vykdymas ir surinkta platesnė bei reprezentatyvesnė imtis galėtų padėti atsakyti į likusius klausimus.

Išvados

Nukentėjusiųjų nuo politinių represijų šeimoms būdingiau pasakoti apie patirtus sukrečiančius Antrojo pasaulinio karo ir pokario įvykius, nei šeimoms, kurių nariai nenukentėjo nuo politinių represijų arba kai šeimose nežinoma apie jų narių politinių represijų patirtį.

Nukentėjusiųjų nuo politinių represijų šeimose pasakojant apie patirtus sukrečiančius įvykius reiškiami daugiau stiprybės ir pasididžiavimo, vartojama daugiau simbolių ar humoro nei šeimose, kurių nariai nenukentėjo nuo politinių represijų.

Su nevirties ir bejėgiškumo lygiu pasakojimuose labiausiai susiję vengimas pasakoti, liūdesys, pyktis ir bauginimas. Liūdesys ir pyktis yra svarbiausi veiksniai, padedantys paaiškinti nevirtį ir bejėgiškumą šeimos pasakojimuose.

Šeimų pasakojimuose reiškiamas stiprybės ir pasididžiavimo lygis yra teigiamai susijęs su pykčiu, liūdesiu ir simbolių ar humoro vartojimu, taip pat neigiamai susijęs su vengimu pasakoti. Simbolių ar humoro vartojimas ir pykčio reiškinys yra reikšmingiausi veiksniai, prognozuojantys stiprybę ir pasididžiavimą.

Padėka

Ši publikacija parengta remiantis tyrimo, parengto įgyvendinant platesnio masto mokslinę studiją „Sunkių traumų ir socialinių transformacijų psichologiniai padariniai ir jų įveika“, finansuojamą Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos programą (projekto Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-023), pradiniais duomenimis. Nuoširdžiai dėkojame projekto vadovei prof. habil. dr. D. Gailienei, tyrėjams doc. dr. R. Bieliauskaitei, dr. M. Skerytei-Kazlauskienei, J. Eimontui ir kitiems tyrėjų grupės nariams, reikšmingai prisidėjusiems prie projekto vykdymo ir padėjusiems rengti šią publikaciją.

Family Communication about the Traumatic World War II and Post-war Events. Pilot Study Results

Egle MAZULYTE^{a, 1} and Tomas RAKOVAS^a

^a*Vilnius University*

¹*Corresponding author: egle.mazulyte@fsf.vu.lt*

Abstract. Over 400 thousand of Lithuanians have suffered various political repressions carried out by Lithuanian invaders during more than 50 years of occupation. These devastating experiences have also affected their family members. The aim of this study is to analyze the characteristics of family communication about the traumatic historical events. **Methods.** Three hundred Lithuanian residents (110 men, 190 women) participated in the initial phase of the study. The subjects were asked about their family experience of Soviet political repression, and whether and how the family was talking about it. **Results.** The study revealed that families of political repression victims tend to talk more about traumatic historical events as compared to the other groups. They also use more symbols and humor, and express more strength and pride in their communication. Associations between different narrative characteristics and the sense of hopelessness or strength and pride were found in this study. **Conclusions.** Families of different political repression experiences tend to talk differently about the traumatic historical events. The interface among the different narrative characteristics allows predicting the expression of despair or strength in family stories.

Keywords. Soviet political repression, family communication, traumatic historical events.

Literatūra

- Anastasiadis, A. (2012). Transgenerational communication of traumatic experiences. Narrating the past from a postmemorial position. *Journal of Literary Theory*, 6 (1), 1-24. doi: 10.1515/jlt-2011-0005.
- Baker, K. G., & Gippenreiter, J. B. (1998). Stalin's purge and its impact on Russian families. A Pilot study. In Y. Danieli, (Ed.), *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma* (pp. 403–434). New York: Plenum Press.
- Brown, E. M. (1998). The transmission of trauma through caretaking patterns of behavior in Holocaust families: Re-enactments in a facilitated long-term second-generation group. *Smith College Studies in Social Work*, 65 (3), 267–285. doi: 10.1080/00377319809517531.
- Downes, C., Harrison, E., Curran, D., & Kavanagh, M. (2013). The trauma still goes on...: The multigenerational legacy of Northern Ireland's conflict. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 18, 583–603. doi: 10.1177/1359104512462548.
- Elmwood, V. (2004). "Happy, happy ever after": The transformation of trauma between the generations in Art Spiegelman's *Maus*: A survivor's tale. *Biography: An Interdisciplinary Quarterly*, 27 (4), 691–720. doi: 10.1353/bio.2005.0006.
- Gailienė, D. (2008). *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba.
- Giladi, L., & Bell, T. S. (2012). Protective factors for intergenerational transmission of trauma among sSecond and third generation Holocaust survivors. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. Advance online publication. doi: 10.1037/a0028455.
- Yakushko, O. (2008). The impact of social and political changes on survivors of political prosecutions in rural Russia and Ukraine. *Political Psychology*, 29 (1), 119–130. doi: 10.1111/j.1467-9221.2007.00615.x.
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. New York: Free Press.
- Kazlauskas, E. ir Gailienė, D. (2005). Išgyvenusiųjų politines represijas potrauminės simptomatikos ir trauminės patirties, demografinių, somatinių veiksnių bei vidinės darnos sąsajos. *Psichologija*, 32, 46–59.
- Kiser, L. J., Baumgardner, B., & Dorado, J. (2010). Who we are but for stories we tell: Family stories and healing. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 2 (3), 243–249. doi: 10.1037/a0019893.
- Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras (2014). Lietuvos gyventojų netektys okupacijų metais (statistika). Paimta iš: <http://www.genocid.lt/centras/lt/147/c/>
- van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Sagi-Schwartz, A. (2003). Are children of Holocaust survivors less well-adapted? A meta-analytic investigation of secondary traumatization. *Journal of Traumatic Stress*, 16 (5), 459–469.
- Vaskelienė I. (2012) *Politinių represijų Lietuvoje ilgalaikės psichologinės pasekmės antrajai kartai* (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Vaskelienė, I., Kazlauskas, E., Gailienė, D. ir Domanskaitė-Gota, V. (2011). Komunikacija apie patirtas politines represijas šeimoje: tarpgeneracinis aspektas. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, 9, 91–104.
- Weingarten, K. (2004). Witnessing the effects of political violence in families: Mechanisms of intergenerational transmission of trauma and clinical interventions. *Journal of Marital and Family Therapy*, 30 (1), 45–59.
- Wiseman, H., Barber, J. P., Raz, A., Yam, I., Foltz, C., & Livne-Shir, S. (2002). Parental communication of Holocaust experiences and interpersonal patterns in offspring of Holocaust survivors. *International Journal of Behavior Development*, 26, 371–381. doi: 10.1080/01650250143000346.